

МОДЕЛЬ ЗОВНІШНЬОСЕРЕДОВИЩНИХ ЧИННИКІВ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЕМПАУЕРМЕНТУ В ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЯХ

Стаття присвячена розробці моделі зовнішньосередовищних чинників психологічного емпайерменту в громадських організаціях. Автор розглядає психологічний емпайермент як переконаність учасника організації у своїй здатності використовувати свої вміння та досвід у певному робочому середовищі для успішного і відносно автономного виконання значимих для нього завдань, при сприйнятті результатів як таких, що покращують його власне життя та життя спільноти. До чинників прямого впливу включено стан стосунків громадської організації з іншими організаціями та соціальними групами спільноти, а також наявність у зовнішньому середовищі достатніх і якісних ресурсів для успішного здійснення її діяльності. Непрямий вплив чинять умови фізичного середовища, політична та соціально-економічна ситуація у державі, правове поле у якому функціонує організація, соціокультурні особливості спільноти.

Ключові слова: психологічний емпайермент, громадські організації, чинники зовнішнього середовища, прямий та непрямий вплив, значимість, компетентність, автономія, впливовість.

Актуальність дослідження та обґрунтування проблеми. Необхідною умовою демократичного розвитку і утвердження громадянського суспільства є існування поряд з державним та економічним потужного "третього", громадського сектору – розвинутої мережі різних неприбуткових об'єднань громадян, що співпрацюють між собою, а також державою та бізнесом у всіх сферах суспільного життя задля реалізації широкого спектру колективних потреб. З одного боку, даний інститут дозволяє спрямувати у конструктивне русло могутню енергію громадян, актуалізувати і примножити соціальний капітал, а з іншого – є силою здатною контролювати і утримувати від зловживань два інші сектори.

Останні події в Україні показали, що у складний для країни час громадяни здатні об'єднуватись і кардинально впливати на питання, від яких залежить доля країни. Однак, разом з тим, наразі навряд чи можна констатувати "зрілість" сучасного вітчизняного третього сектору та його значний вплив на суспільне життя, порівняно з державними інститутами та бізнесом. Значною мірою це стосується громадських об'єднань та організацій "низового" рівня, територіальних громад. Більшість з прийнятих сучасних програм регіонального розвитку передбачають активність населення, використання місцевого соціального капіталу. Конституція і відповідні закони дають громадянам право участі у справах громад. Але вони реалізуються погано – юридичні можливості не використовуються повною мірою, практика співробітництва між органами влади та громадськістю поки що не стала звичним станом справ на місцевому рівні в Україні.

У цілому ряді наук (політологія, менеджмент, психологія) здобуття громадянами контролю над різними сферами суспільного життя і можливість його покращувати через колективні дії пов'язують з поняттям "емпайермент" (empowerment). Хороші можливості для глибшого розуміння даного явища дає психологічний підхід, що розглядає емпайермент (психологічний емпайермент) як мотиваційну та когнітивну структуру, сукупність психічних станів та когніцій, що виникають в учасників на основі сприйняття середовища, де їх колективна діяльність має місце [13; 14].

Досить перспективним у плані застосування психологічного знання для удосконалення суспільної практики є вивчення чинників різної природи, які впливають на явища психологічного емпайерменту та громадської участі.

Так, були проведені емпіричні дослідження щодо впливу соціальних та психологічних особливостей окремих учасників: соціодемографічних характеристик [10], соціального та економічного статусу [11], індивідуального почуття громади [4; 11], особистісних рис, цінностей, знань та вмінь [2].

Значна кількість досліджень присвячена виявленню внутрішньоорганізаційних чинників психологічного емпайерменту: стиль лідерства в організації [8], налагодженість командної роботи [3], стосунки в колективі та організаційний клімат у цілому [7], характеристики завдань учасників [13], можливості для навчання в організації [9], доступ до інформації та інших ресурсів всередині організації, організаційна система вірувань, ритуалів, наративів та символів [12].

Щодо зовнішньосередовищних чинників психологічного емпайерменту, особливо впливу соціального середовища, у якому діяльність організацій має місце, то їх роль поки що мало вивчена, що обумовлює актуальність даного дослідження.

Мета дослідження – розробити модель зовнішньосередовищних чинників психологічного емпауерменту в громадських організаціях.

Результати теоретичного дослідження. У сучасній організаційній психології та психології спільнот існує ряд підходів до визначення поняття психологічного емпауерменту та його структури. У нашому розумінні психологічний емпауермент виступає як переконаність учасника організації у своїй здатності використовувати свої вміння та досвід у певному робочому середовищі для успішного і відносно автономного виконання значимих для нього завдань, при сприйнятті результатів як таких, що покращують його власне життя та життя спільноти.

У структурі психологічного емпауерменту, слідом за Thomas & Velthouse виділимо чотири компоненти:

1. Значимість – відповідність мети діяльності особистим цінностям, ідеалам та стандартам [14]. Даний компонент можна узагальнити у когніції "Для мене важливо отримати вплив щоб покращити життя спільноти і, таким чином, моє власне життя".

2. Компетентність – переконаність у власній можливості вдало виконувати діяльність [6]. Когніція: "Я здатний впоратись зі своїми завданнями у цій організації".

3. Автономія – відчуття вибору у регуляції діяльності [5], самостійність щодо ініціації та продовження робочої поведінки та процесів, прийняття рішень щодо методів роботи, темпу та зусиль [1]. Когніція: "Я маю свободу вибору щодо виконання своєї роботи".

4. Впливовість – усвідомлена здатність покращувати своїми діями ситуацію у спільноті. Когніція: "Моя робота сприяє позитивним змінам у моїй спільноті".

Тобто, психологічний емпауермент виникає у результаті сприйняття та когнітивної переробки внутрішнього робочого та пов'язаного з ним зовнішнього середовища учасниками організації у процесі здійснення колективних дій. Слід також зазначити, що він є ситуативним концептом, а не індивідуальною рисою чи утворенням – виникає у певних контекстах і триває протягом певного (хоча і досить тривалого) періоду часу.

Усі чинники психологічного емпауерменту у громадських організаціях можна розділити на чинники прямого і опосередкованого (непрямого) впливу (рис. 1).

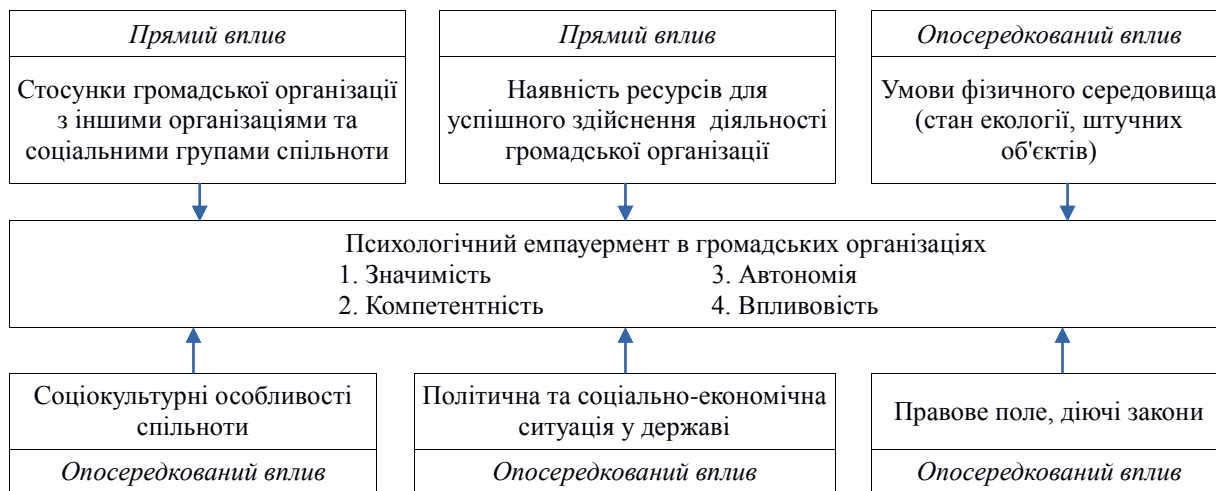

Рис. 1. Зовнішньосередовищні чинники психологічного емпауерменту в громадських організаціях

Прямий вплив, на нашу думку, мають чинники, що характеризують стан стосунків громадської організації з іншими організаціями та соціальними групами спільноти – учасниками суспільного життя. У їх складі ми виділяємо дев'ять груп, які так чи інакше взаємодіють з нею і, відповідно, є її зовнішнім соціальним середовищем: 1) безпосередні клієнти, прямі споживачі послуг, "цільова аудиторія" організації; 2) інші члени громади, ті, на кого діяльність організації безпосередньо не спрямована, але так чи інакше стосується; 3) громадські організації-партнери; 4) інші організації третього сектору, з якими не встановлено партнерських відносин; 5) установи державної та місцевої влади; 6) установи, що спеціалізуються на фінансуванні третього сектору (фонди, грантодавці); 7) політичні партії; 8) місцевий бізнес; 9) консультанти, фахівці, послугами яких користується організація.

На нашу думку, на психологічний емпауермент впливає характер стосунків громадської організації з вищевказаними суспільними групами, перш за все, у таких площинах: 1) "залежність – незалежність" – наскільки від них залежить успіх, виживання і навіть сенс самого існування організації; 2) "підтримка – перешкоджання (стримування)" – наскільки вони сприяють діяльності організації або

обмежують її; 3) "задоволеність – незадоволеність" – ставлення вказаних груп до діяльності організації, "зворотній зв'язок" суспільства.

Іншу групу чинників, що також мають прямий вплив на психологічний емпайермент у громадській організації, на нашу думку, складає наявність у зовнішньому середовищі достатніх і якісних ресурсів для успішного здійснення її діяльності. Ми виділяємо три основні види ресурсів: 1) фінансові та матеріальні: кошти, приміщення, обладнання та матеріали для здійснення діяльності; 2) людські – наявність у спільноті людей, які бажають і можуть працювати в організації (активісти, волонтери); 3) інформаційні – необхідна інформація для прийняття організаційних рішень.

При цьому слід мати на увазі, що для психологічного емпайерменту важлива не стільки реальна наявність і якість зазначених ресурсів, скільки уявлення про них у членів організації, побудовані на оцінках зовнішнього середовища.

Слід також брати до уваги зовнішньоконтекстуальні чинники, що мають опосередкований (непрямий) вплив на психологічний емпайермент у громадських організаціях. Пропонуємо розділити їх на такі групи: 1) умови фізичного середовища (природного та штучного); 2) політична та соціально-економічна ситуація у державі; 3) правове поле у якому функціонує організація; 4) соціокультурні особливості спільноти.

Щодо першої, то незадовільний стан навколишнього природного середовища може виступати як стимул, пусковий механізм процесів громадської участі. Відомо, що його покращення традиційно є метою діяльності великої групи громадських організацій екологічного спрямування, важливим напрямком діяльності територіальних громад. Однак, слід також брати до уваги, що тривале проживання на забруднених територіях, коли ситуація не змінюється на краще, а то й погіршується, особливо при невдалій або відсутній реабілітаційній політиці призводить до розповсюдження у спільнотах соціальної пасивності, фаталізму, зацикленості на власному здоров'ї, рентних установок. Прикладом є віддалені соціально-психологічні наслідки Чорнобильської катастрофи.

Американські дослідники D. Perkins, B. Brown та R. Taylor [10] виділяють дві групи чинників зовнішнього фізичного середовища, що впливають на інтенсивність участі у територіальних громадських організаціях низового рівня. До першої ввійшли стабільні атрибути фізичного середовища: територіальні бар'єри, архітектурні особливості та вуличне планування. Ці та інші "територіальні маркери" вважаються такими, що символізують соціальні зв'язки шляхом окреслення території, і, звідси, впливають на процеси громадської участі. До другої групи – "перехідних" належать фізичні ознаки безладу (сміття, недоглянута власність, ознаки вандалізму та ін.) на території, яка вважається важливою для спільноти і підконтрольною їй.

Щодо другої, то політична та соціально-економічна ситуація у державі, впливаючи на стан задоволення потреб громадян, формує зміст діяльності громадських організацій, їх спрямованість на ті чи інші цілі, а також багато у чому визначає засоби досягнення поставлених цілей, оскільки від неї залежить наявність, доступність та якість ресурсів, необхідних для виконання завдань організації. Однак, при цьому, на нашу думку, навряд чи можна стверджувати наявність прямого безпосереднього зв'язку психологічного емпайерменту громадян-учасників з рівнем політичних свобод чи економічного розвитку держави. Навпаки, дуже велика вірогідність, що недостатність політичних свобод чи складність економічних ситуацій стимулює громадянську активність, активізує громадські рухи. Навіть незначні успіхи невеликих організацій з мінімальними ресурсами та обмеженими можливостями здатні викликати зміни у свідомості їх учасників. Подібна ситуація і з правовими умовами, у яких проходить діяльність організації третього сектору. Звичайно, сприятливе правове поле дає потенціальні можливості для її успішного розвитку і функціонування, але, у той же час, вдосконалення правової системи на всіх рівнях є традиційною сферою докладання зусиль громадських активістів.

Нарешті, під соціокультурними особливостями спільноти як чинником ми маємо на увазі традиційну систему відносин, пануючі у ній цінності та норми, звичаї, традиції, розповсюджені поведінкові патерни. Наприклад, рівень та особливості громадської участі у спільноті будуть залежати від того, західний чи східний тип культури більш виражений, співвідношення у ній індивідуалізму та колективізму, яка традиційна система владних відносин та ін.

Висновки. Таким чином, громадські організації не є закритими системами, вони активно взаємодіють з різноманітними елементами зовнішнього середовища. У результаті видозмінюються як внутрішньоорганізаційні процеси, так і когнітивно-мотиваційні структури і психічні стани їх учасників, у тому числі і емпайермент. Описаний підхід до визначення та розгляду структури психологічного емпайерменту є авторською адаптацією моделі K. Thomas та B. Velthouse (розробленої для бізнес-організацій) до умов громадських організацій. Запропонована модель чинників може бути використана для аналізу зовнішнього середовища організації третього сектору та його впливів. На основі описаних моделей нами розроблено опитувальники, наразі проводиться емпіричне дослідження з метою виявлення інтенсивності та характеру дії чинників прямого впливу на психологічний емпайермент у цілому та його окремі структурні компоненти. Також перспективним вважаємо проведення досліджень особливостей впливів зовнішнього середовища на психологічний емпайермент громадських організацій різних типів.

Використані джерела

1. Bell N.E., Staw B.M. People as sculptors versus sculpture: The roles of personality and personal control in organizations / in M.B. Arther, D.T. Hall, B.S. Lawrence (Eds.), Handbook of career theory. – New York: Cambridge University Press, 1989. – pp. 232-251.
2. Bekkers R. Civil participation: resources or personality? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fss.uu.nl/soc/homes/bekkers/participation.pdf> 10 April 2002
3. Butterfoss F.D., Goodman R.M., Wandersman A. Community coalitions for prevention and health promotion: Factors predicting satisfaction, participation, and planning // Health Education Quarterly. – 1996. – № 23(1). – pp. 65-79.
4. Chavis D.M., Wandersman A. Sense of community in the urban environment: a catalyst for participation and community development // American Journal of Community Psychology February. – 1990. – Volume 18, Issue 1. – pp. 55-81.
5. Deci E.L., Connell J.P., Ryan R.M. Self-determination in a work organization // Journal of Applied Psychology. – 1989. – № 74. – 580-590.
6. Gist M.E. Self-efficacy: Implications for organizational behavior and human resource management // Academy of Management Review. – 1987. – № 12. – pp. 472-485.
7. Holden D.J. et al. Quantifying the impact of participation in local tobacco control groups on the psychological empowerment of involved youth // Health Education & Behavior. – 2004. – № 31(5). – pp. 615-628.
8. Homan, M. S. Promoting community change: Making it happen in the real world (4th ed.). – Belmont, CA: Brooks/Cole-Wadsworth/Thompson, 2008.
9. Perkins D.D., Bess K., Cooper D.G., Jones D.L., Armstead T., Speer P.W. Community organizational learning: Case studies illustrating a three-dimensional model of levels and orders of change // Journal of Community Psychology. – 2007. – 35(3). – pp. 303-328.
10. Perkins D., Brown B., Taylor R. The Ecology of Empowerment: Predicting Participation in Community Organizations // Journal of Social Issues. – 1996. – Volume 52. – Issue 1. – pages 85-110.
11. Prestby J., Wandersman A., Florin P., Rich R., Chavis D.M. Benefits, costs, incentive management and participation in voluntary organizations: A means to understanding and promoting empowerment // American Journal of Community Psychology. – 1990. – Volume 18, Issue 1. – pp. 117-149.
12. Rappaport J. Empowerment meets narrative: Listening to stories and creating settings // American Journal of Community Psychology. – 1995. – № 23. – pp. 795-807.
13. Spreitzer, G.M. Psychological empowerment in the workplace: Dimensions, measurement, and validation // Academy of Management Journal. – 1995. – № 38. – pp. 1442-1465.
14. Thomas K.W., Velthouse B.A. Cognitive elements of empowerment: an 'interpretative' model of intrinsic task motivation // Academy of Management Review. – 1990. – Vol. 15. – pp. 666-681.

Volevakhha S.V.

MODEL OF EXTERNAL ENVIRONMENT FACTORS OF PSYCHOLOGICAL EMPOWERMENT IN CIVIC ORGANIZATIONS

The paper is dedicated to development of a model of external environment factors of psychological empowerment in civic organizations. The author considers the psychological empowerment as the belief by an organization member within a work environment in his ability to use his expertise and experience to complete successfully his responsibilities (meaningful for him) with a relatively comfortable degree of independence, thus making positive impact on his life and lives of wider community members. It is considered as an internal psychological process of a person (member of organization), based on his perceptions of environments (internal and external), which occurs in particular settings over particular time period through process of collective activities. Meaningfulness, competence, autonomy and impact are considered as the four core components of psychological empowerment.

Factors of direct impact of external environment factors of psychological empowerment in civic organizations include: 1) relations with other organizations and community groups considered in dichotomies: independence – dependence; constrain – support; dissatisfaction – satisfaction; 2) quality and sufficiency of three groups resources in the external environment for the successful implementation of its activities: financial and material resources, human resources, information. The indirect impact is made by 1) the physical environment; 2) political and socio-economic situation in the country; 3) the legal environment in which the organization operates; 4) socio-cultural features of the community.

Key words: *psychological empowerment, civic organizations, external environment factors, the direct and indirect impact, meaningfulness, competence, autonomy, impact.*

Стаття надійшла до редакції 03.04.2015 року